

БЕЛАРУСЫ Ё МІЖВАЕННАЙ ПОЛЬШЧЫ
Ё ДАСЛЕДАВАННЯХ СЕВЯРЫНА ВІСЛАВУХА¹

Севярын Віславух у міжваенны перыяд з'яўляўся даследчыкам нацыянальных меншасцей на ўсходніх тэрыторыях Польшчы. Ён займаўся вывучэннем беларускага пытання, шляхоў інтэграцыі беларускага насельніцтва ў польскую дзяржаву і яго асіміляцыі. Навукова-даследчая дзейнасць С. Віславуха была звязана з Віленскім універсітэтам імя Стэфана Баторыя.

Погляды С. Віславуха на беларускую меншасць у Польшчы знайшлі адлюстраванне ў шэрагу прац, прысвечаных дзейнасці камуністычнай партыі і нацыянальным адносінам у Заходняй Беларусі [1; 2; 3]. Значная частка яго даследаванняў была напісана па жаданні ўлад, але ў той жа час яна ўтрымлівае дастаткова крытычны пункт гледжання на польскую нацыянальную палітыку і не прадстаўляе выключна апалагетыку ўсіх дзеянняў польскіх улад адносна беларусаў. Некаторыя сучасныя польскія даследчыкі называюць С. Віславуха заснавальнікам польскага беларусазнаўства [4], што актуалізуе яго творчасць для разумення станаўлення польскай сучаснай гістарыяграфіі гісторыі Беларусі. Адна з найбольш вядомых прац С. Віславуха, прысвечаная нацыянальным адносінам у Заходняй Беларусі, была выдадзена толькі праз 45 год пасля яго смерці з адзінага асобніка выдання, якім валодаў Е. Гедройц [5].

Даследчык С. Віславух спецыялізаваўся ў гісторыі дзяржавы і права Вялікага Княства Літоўскага і Польшчы, гэтую праблематыку закранала яго хабілітацыйная праца. Акрамя таго з 1930 г. ён быў звязаны з Навукова-даследчым інстытутам Усходняй Еўропы ў Вільні і Школай палітычных навук, што дзейнічала пры інстытуце. Менавіта ў рамках даследаванняў інстытута С. Віславух займаўся праблематыкай нацыянальных меншасцей і іх інтэграцыі ў польскую дзяржаву, даследаваннямі нацыянальнай палітыцы СССР і беларускай праблематыкай. Фактычна ён займаўся саветалагічнымі даследаваннямі ў міжваеннай Польшчы і разглядаў спецыфіку нацыянальнага пытання і яго ўплыў на Заходнюю Беларусь [6, s. 292].

З беларускімі землямі С. Віславуха звязвала месца нараджэння ў Пірковічах, ён казаў пра сябе, што адзін з «тутэйшых». Шмат увагі гэты даследчык надаваў і пытання фарміравання нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. З пункту гледжання ўлад, беларускае насельніцтва мела слаба аформленую нацыянальную ідэнтычнасць, што разглядалася як аргумент на карысць палітыкі паланізацыі, яе, аднак, С. Віславух лічыў памылковай адносна беларускай меншасці [7, s. 237–242] ва ўмовах паступовай беларусізацыі сельскага насельніцтва. У канцы 1930-х гг. такія погляды выразна супярэчылі афіцыйнай палітыцы польскіх улад, накіраванай на нацыянальную асіміляцыю беларусаў.

---

¹ Даследаванне выканана пры падтрымцы БРФФД у рамках навуковага праекта Г20Р-011 «Сучаснае замежнае гістарычнае беларусазнаўства: эвалюцыя метадалагічных падыходаў і ацэнак».

Адной з галоўных думак С. Віславуха была ідэя пра неабходнасць шчыльнага супрацоўніцтва дзяржаўных органаў і польскай супольнасці на «крэсах» з мэтай урэгулявання польска-беларускіх адносін. Па яго меркаванні, гэтыя дзеянні павінны былі быць накіраваныя на падкрэсліванне раўнапраўнасці беларускага і польскага насельніцтва. У сваіх разважаннях ён сыходзіў з ідэі блізкасці «нацыянальных характараў» палякаў і беларусаў, што павінна было забяспечыць магчымае мірнае і спакойнае суіснаванне [5, s. 6–7].

Асаблівую ўвагу С. Віславух звяртаў на палітыку польскіх улад адносна маладой беларускай інтэлігенцыі, бо менавіта ад перспектывы наладжвання добрых стасункаў з адукаваным беларускім колам залежыў вынік палітыкі ў адносінах да беларускага насельніцтва. У гэтым кантэксце ён вельмі крытычна ацэньваў адукацыйную палітыку польскіх улад у Заходняй Беларусі, дзе ў вясковыя беларускія школы на пасады настаўнікаў прызначаліся «чужыя» ў гэтых месцах палякі [Там жа, s. 194–198].

Па меркаванні С. Віславуха, галоўнымі рысамі, што характарызавалі свядомасць беларускага насельніцтва, былі мова, веравызнанне, таксама сацыяльны радыкалізм і непрыхільныя адносіны да польскай дзяржавы [5, s. 212]. Гэтыя фактары ўскладнялі ўзаемаадносіны беларускай меншасці і польскіх улад, але, на думку даследчыка, не рабілі іх немагчымымі пры ўмове змены ўрадавай палітыкі.

Аўтар С. Віславух дастаткова пазітыўна ацэньваў перспектывы развіцця беларускага руху. Лічыў, што ён мае значны патэнцыял і сцвярджаў, што беларусы-католікі ў параўнанні з праваслаўнымі мелі больш выкрышталізаваную нацыянальную самасвядомасць.

Шмат увагі С. Віславух звяртаў на сацыяльныя аспекты беларускай ідэнтычнасці, што абумовіла папулярнасць камуністычных ідэй. Польскія ўлады таксама надавалі вялікую ўвагу неабходнасці барацьбы з бальшавіцкімі ўплывамі сярод нацыянальных меншасцей. Гэтаму павінен быў садзейнічаць пераход ад палітыкі нацыянальнай асіміляцыі, якую прапаноўвалі польскія нацыянал-дэмакраты, да канцэпцыі дзяржаўнай асіміляцыі Ю. Пілсудскага. Разыходжанні канцэптualiных падыходаў не прывялі, аднак, да змены адміністрацыйнай практыкі ў Заходняй Беларусі і адпаведна не пашкодзілі адносінам беларусаў да польскіх улад [8, s. 99–100]. Асаблівы акцэнт улады рабілі на сферы адукацыі. Калі закон Грабскага ад 1924 г. яшчэ прадугледжваў магчымасць існавання беларускіх школ, то, як адзначаў С. Віславух, у 1930-я гг. дзяржаўная адукацыя была накіравана на поўную паланізацыю беларускага вясковага насельніцтва, без уліку іх правоў на атрыманне адукацыі на роднай мове. Звычайна настаўнікамі ў беларускія школы таксама накіроўваліся палякі, якія не ведалі мовы мясцовага насельніцтва. На думку даследчыка, закон аб школах паспрыяў не развіццю адукацыі нацыянальных меншасцей у Польшчы, а, наадварот, яе ліквідацыі, што стварала дадатковыя нагоды для канфліктаў і супраціву паланізацыі.

Найбольшыя дыскусіі выклікае кніга С. Віславуха, прысвечаная нацыянальным адносінам на «крэсах» [5]. Сама кніга была напісана аўтарам у 1939/1940 г., але выдалі яе толькі ў 2013 г. Праца была напісана на падставе

анкетных дадзеных і іншых матэрыялаў, сабраных у 1936–1938 гг. адпаведна планам польскіх улад. У пэўнай ступені даследчык быў адным з распрацоўшчыкаў канцэптуальных асноў польскай нацыянальнай палітыкі. У прадмове да выдання М. Іваноў называе С. Віславуха заснавальнікам польскага беларусазнаўства і выключна высока ацэньвае яго даследаванні. Польскі даследчык Ю. Карэндчык таксама лічыць, што С. Віславух выразна сімпатызаваў беларускаму насельніцтву. Сярод аргументаў прыводзіць той факт, што С. Віславух не падтрымліваў нацыяналістычныя настроі, якія набіралі сілу ў Польшчы ў канцы 1930-х гг., выйшаў з Лагера нацыянальнага аб'яднання і, хутчэй, негатыўна ацэньваў палітыку ўлад [6, s. 300].

Іншы погляд на навуковую спадчыну Віславуха прадстаўляе Я. Ягусь, які крытыкуе яго працы з навукова-метадалагічнай перспектывы і сцвярджае, што ў Віславуха вельмі слабы навуковы патэнцыял даследаванняў і неабгрунтаваныя высновы. Тэзісы аб вялікім патэнцыяле і перспектыве хуткага развіцця беларускага руху ў выпадку ліквідацыі знешніх неспрыяльных умоў, у асноўным у выглядзе палітыкі польскіх улад адносна беларускай меншасці, Я. Ягусь лічыць мала аргументаванымі і пераказанымі. На яго думку, С. Віславуху, хутчэй, трэба было сфармуляваць гіпотэзу аб вельмі скромным патэнцыяле беларускага руху [9].

Крытычына да ацэнак С. Віславуха як заснавальніка польскага беларусазнаўства, прапанаваных М. Івановым, ставіцца і С. Богдан [10]. Аўтар лічыць, што такія ацэнкі ўяўляюць сабой некрытычны падыход да постаці С. Віславуха і становішча беларускай меншасці ў міжваеннай польскай дзяржаве. На яго думку, у аналізе навуковага дыскурсу трэба сыходзіць з разумення, што навуковец не быў звычайным даследчыкам, а прымаў самы актыўны ўдзел у распрацоўцы польскай нацыянальнай палітыцы і працаваў ва ўстанове, што фінансвалася і кадрава забяспечвалася Міністэрствам вайсковых спраў Польшчы. Гэтыя акалічнасці абумоўліваюць той факт, што даследаванні С. Віславуха не мелі чыста навуковага інтарэсу, а з'яўляліся часткай каланіяльных практык польскіх улад у Заходняй Беларусі.

Ацэнкі С. Віславуха як сімпатызанта беларусам перабольшаны, бо сімпатыя абумоўлена выключна імкненнем забяспечыць больш выніковую інкарпарацыю Заходняй Беларусі ў склад Польшчы з выкарыстаннем больш мяккіх і нерэпрэсіўных метадаў. Як слушна заўважае С. Богдан, у сваіх працах С. Віславух нават не выказваўся за неабходнасць аўтаноміі для беларускіх земляў, а пасля Другой сусветнай вайны хутка знайшоў працу ў польскіх камуністычных даследчых структурах, якія займаліся пытаннем інтэграцыі былых германскіх зямель.

Вынікі даследаванняў С. Віславуха, выкананыя спецыяльна для польскіх улад, хоць і паказвалі крытычны погляд адносна тагачаснай нацыяналістычнай палітыцы асіміляцыі, аднак не прывялі да яе змены і перагляду падыходу да беларускай меншасці. Польскія ўлады да канца 1930-х гг. фактычна разграмілі амаль усе беларускія інстытуцыі і лічылі, што беларускае пытанне практычна канчаткова вырашана ў Польшчы. Погляды

Віславуха адносна беларускай меншасці можна аднесці да памяркоўнага ўздзеяння прыхільнікаў Ю. Пілсудскага, якія не адмаўлялі перспектывы развіцця самасвядомасці нацыянальных меншасцей у Польшчы, але толькі пры ўсведамленні беларусамі перавагі польскай культуры. Такім чынам, С. Віславух не выходзіў у сваіх разважаннях за рамкі міжваеннага польскага дыскурсу палітыкі асіміляцыі і інтэграцыі беларускага насельніцтва, якое трэба далучыць да больш развітай польскай культуры, а таксама перадухіліць распаўсюджванне камуністычных ідэй сярод беларускіх вясковых жыхароў. Яго даследаванні вылучалі сярод іншых навуковых метады, якія ён прапаноўваў замест агрэсіўнай паланізацыі і каланізацыі Заходняй Беларусі.

ЛІТАРАТУРА

1. *Wysłouch, S.* Rola komunistycznej partji zachodniej Białorusi w ruchu narodowym Białorusinów w Polsce / S. Wysłouch. – Wilno, 1933. – 71.
2. *S. Wysłouch, S.* Stosunki narodowościowe na terenie województw wschodnich (Wilno 1939/40) / S. Wysłouch ; red. nauk. Mikołaj Iwanow. – Warszawa : Studium Europy Wschodniej, 2013. – 303 s.
3. *Віславух, С.* Нацыятварэнне ў Заходняй Беларусі (міжваенны перыяд) : зб. / С. Віславух. – Мінск : Гайсак, 2018. – 541 с.
4. *Iwanow, M.* Seweryn Wysłouch – założyciel polskiej białorusycystyki / M. Iwanow ; red. nauk. Mikołaj Iwanow. – Warszawa : Studium Europy Wschodniej, 2013. – S. XV–XXXVI.
5. *Wysłouch, S.* Stosunki narodowościowe na terenie województw wschodnich (Wilno 1939/40) / S. Wysłouch ; red. nauk. Mikołaj Iwanow. – Warszawa : Studium Europy Wschodniej, 2013. – 303 s.
6. *Koredczuk, J.* Poglądy Seweryna Wysłoucha na temat mniejszości białoruskiej W II Rzeczypospolitej / J. Koredczuk // Rocznik SNPL. – Wilno. – 2016. – T. 16. – S. 290–305.
7. *Zackiewicz, G.* Seweryn Wysłouch o problemie kształtowania się białoruskiej świadomości narodowej na ziemiach północno-wschodniej II Rzeczypospolitej / G. Zackiewicz // Rola oświaty i szkolnictwa w procesie kształtowania się świadomości narodowej na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim / red. : Wojciech Śleszyński. – Białystok : Prymat, 2007. – S. 235–242.
8. *Gomółka, K.* Stan badań nad dziejami Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi w Polsce / K. Gomółka // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – 1996. – № 2(6). – S. 99–104.
9. *Jaguś, J.* Seweryn Wysłouch, Stosunki narodowościowe na terenie województw wschodnich / J. Jaguś ; pod red. nauk. Mikołaja Iwanowa // Wschodnioznawstwo. – 2015. – № 1. – S. 391–417.
10. *Bohdan, S.* Ethnic Belarusians under the Polish Rule : 1934–1937 Survey of West Belarus / S. Bohdan // The Journal of Belarusian Studies. – 2015. – V. 7. – № 3. – P. 128–132.